

Göç ve Afganlar: “İstikrarlı Mülteciler”*

Selda GEYİK YILDIRIM**

Öz

Afganistan, tarihi boyunca “mülteci üreten” sayılı ülkelerden biri olmuştur. Post-endüstriyel çağ olarak tanımlanan günümüz dünyasında Afganlar en “ilkel” yöntemlerle göç etmekte, varış noktalarında ise karşı karşıya kaldıkları ötekileştirilme ve emek sömürüsü neticesinde yeniden göç arayışlarına girmektedirler. Göç, ülke tarihinden ve mültecilerin hayatlarından hiç eksilmeyen olgulardan biri haline dönüşmüştür. Bu süreçte Türkiye de transit göçün değişmeyen coğrafyası olmayı sürdürmüştür. Bu çalışma, Kars il merkezinde ikamet eden Afganları kapsamaktadır. Çalışmanın temel amacı, Kars il merkezinde ikamet eden Afganların mevcut koşullarını, sorun ve ihtiyaçlarını tespit edebilmektir. Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak Afganların göç tecrübelerine ve mevcut durumlarına ilişkin bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde Afgan mültecilerin göç sonrası durumlarının, göç öncesine göre görece bir değişim geçirdiği söylenebilir. Bu süreçte yaşam koşulları açısından ciddi eksikliklerin hâlâ var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Büyük çoğunluğunun yoksul yaşamlarına çözüm bulmak adına çıktığı göç yolculukları varış noktalarında yeniden yoksullukla karşı karşıya kalmış, yolculuk sonrası değişen tek şey ise yoksulluğun yaşandığı coğrafya olmuştur. Ülkeler için “endişe kaynağı; ülkelerin işverenleri için “ucuz emek kaynağı” haline gelen bu mültecilerin bazılarının yaşamlarından silah sesleri, güvenlik tehdidi, zulüm ve şiddet eksilmiştir; ancak yoksul yaşamları hiç değişmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkiye, Afgan Mülteciler.

*Bu çalışmadaki verilerin bir kısmı 2016 Türk Göç Konferansı’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta:seldagyik@mynet.com

Immigration And Afghans: “Consistent Refugees”*

Selda GEYİK YILDIRIM**

Abstract

Afghanistan, from the first day it was founded has been one of the leading countries in “producing refugees” and owned a very “consistent immigration” structure. In today’s world, sometimes described as post-industrial era, Afghans have migrated with the “most primitive” methods and started to look for new immigration opportunities due to the exploitation and exclusion they have been exposed to at their destination countries. Immigration becomes a very crucial element remaining inseparable from the nation’s history and refugees’ life. In this process, Turkey has continued to be an unchanged destination for transit immigration. This study focuses on the Afghans who reside in the city center of Kars. The main purpose of this study is to analyze the current conditions of the Afghans that reside in the city center of Kars and find out their principal needs and problems. In this study, information related to experience of Afghan refugees and their current conditions were gathered by semi-structured interview techniques. Even though it could be said that the life standards of Afghans after immigration visibly evolved compared to those prior to migration, there were still important issues with regards to their level of life standards. In many cases, migration, as a journey to find a solution for the immigrants’ lives in poverty, causes them to face the poverty again at their arrived destination and publicly the only thing that changes is the geography that poverty prevails. As being “source of concern” for their home countries; “source of cheap labour” for their employers, some of those immigrants were able to remove the gunshots, security threats, misery and violence from their life but poverty has remained the same.

Keywords: Afghanistan, Turkey, Afghan Refugees.

---

* Some of the statistics provided in this study have been presented as a verbal statement at the 2016 Turkish Migration Conference

** PhD student, Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, e-mail: seldagyk@mynet.com

GİRİŞ

Post-endüstriyel çağın mültecileri, sığınmacıları ve göçmenlerinin pre-endüstriyel durumları küresel sorumluluk çağrısının sıklığını her geçen gün arttırmaktadır. Küresel sorumluluğun yükünü arttıran başlıca etmenlerden biri de küresel kapitalizm dünyasının uygulamaları ve bunların neticeleridir. Günümüz dünyasında sermayenin sınırsız dolaşımına karşılık Afganların sınırlı dolaşimleri; paranın mutlak değeri ile insanın göreceli değeri arasındaki uçurumun derinleşmesi sistemin mantığının insan odaklılık yerine kâr odaklı rasyonel seçimlerle işlediğinin göstergelerinden sadece birisidir. Bununla birlikte hiçbir ülkenin bütün göçmenlere, mültecilere ev sahipliği yapabilecek kapasitede olmadığı ve hiçbir yardım kuruluşunun tek başına mültecilerin sorunlarını topyekûn çözüme kavuşturamayacağı bilinen bir gerçekliktir. Ancak bu gerçeklik mültecilerin kendi ülkelerinden miras kalan alternatifsizlikleri karşısında kapıların kapatılması ya da kapıların açılıp kendi hallerine bırakılmaları gerçekliğini haklı kılmamaktadır.

UNHCR'nin 2017 yılındaki Küresel Eğilimler raporuna göre; dünyadaki bütün mültecilerin %68'i beş ülkeden gelmektedir; Suriye, Afganistan, Güney Sudan, Myanmar ve Somali. Zorla yerinden edilmiş yaklaşık 4,8 milyon Afganlının 1,8 milyonunu ülke içi yerinden edilmiş kişiler, 3 milyonunu ise mülteciler/sığınmacılar oluşturmaktadır. 2017'deki en büyük ikinci mülteci nüfusuna sahip olan Afganlıların büyük çoğunluğuna Pakistan ve İran ev sahipliği yapmaktadır (*Global Trends, Forced*, 2018). Mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler Afganlar için alternatif bir çözüm durağı olsa da geçicilik, geçimsizlik ve göçebelik durumları bu insanları kaygılı, korkulu ve öngörüsüz bir yaşamın içine hapsedmektedir.

Ayrıca mültecilere açılan kapılar kadar açılan bu kapıların ardında nasıl bir yaşam sürdüklerinin resmedilmesi de ele alınması gereken kritik konular arasındadır. Barışın savaş karşısında galip gelebilmesi ve gelmeyen istikrarın, istenmeyen istikrarsızlığın yerini alabilmesinin kalıcı yolunun iç dinamikler aracılığıyla olabileceği Afganistan özelinde sıklıkla vurgulanan eleştirel hususlardan biridir. İç dinamikler olmaksızın yalnızca dış dinamiklerin varlığı ile ülkenin refah düzeyinin artışının hayat bulabileceği ihtimalinin söz konusu olmadığı savları sıklıkla ortaya atılsa da,

günümüz dünyasında hiçbir ülkenin iç dinamiklerinin dışsal faktörlerden bağımsız olarak şekillenebilme ihtimali söz konusu değildir. Ayrıca iç ve dış dinamikler benzer bir rotada yol almadıkça ve çatıştıkça Afganistan'ın temel problemlerinin çözüm adresine hiçbir zaman ulaşamayacaktır.

ULUSLARARASI GÖÇÜN DEĞİŞMEYEN KAYNAK ÜLKESİ: AFGANİSTAN

Dünyanın dört bir yanında siyaseti ve toplumları yeniden şekillendiren ulus-aşırı bir devrimin parçası olan uluslararası göç ne XX. yüzyılın ne de sömürgecilik ve kapitalizm olarak vücut bulan modernitenin bir icadıdır. Göçler erken dönemlerinden bu yana insanlık tarihinin birer parçası olmuştur (Castles ve Miller, 2008, s.7). Ancak göç, bugün dünya gündeminin ilk sıralarında yer alan, problematik bir alan haline dönüştüğü varsayılan ve buna karşı çözüm arayışlarının hız kazandığı popüler olgulardan biri olmuştur.

Bir dönem ülkelerin ekonomik kalkınma arzularına karşılık ihtiyaç duyulan ve teşvik edilen/talep edilen göç hareketlilikleri günümüz dünyasında değişen yeni yüzü ile birlikte reddedilen/istenilmeyen temel olgulardan biri haline gelmiştir. Bu hareketliliğin en yoğun yaşandığı kaynak ülkelerden biri olan Afganistan'ın mültecileri/mülteci adayları ise istenilmeyen hareketliliğin en isteklileri olarak alternatiflerinin tek durağı olan göç tercihini kullanmaya istikrarlı bir şekilde devam etmektedirler.

Göç olgusu, Afganistan tarihinde istikrar kazanmış nadir olgulardan biridir. Bu özelliği ile Afganistan bugün dünyanın ana mülteci kaynağı ülkelerinden biri olarak yerini hâlâ muhafaza etmektedir. Değişen tek şey sıralamadaki birinciliğini Suriye'ye devredip, ikinci sıraya geçmesi olmuştur. Afganların göç tecrübeleri ile ülkenin tarihî deneyimleri arasında dikkat çeken paralellikler söz konusudur. Bu nedenle Afganistan'ın göç tarihi 1979 öncesi, 1979-1992, 1992-2001 ve 2001 sonrası olarak dört temel döneme ayrılabilir.

1979 Öncesi Göç Hareketlilikleri

Tarihî olarak Afganistan, doğu ve batı arasında bir ticaret ülkesi ve İpek Yolu ticaret yolları üzerinde kilit bir nokta olmuştur. Bu nedenle göç, bu

ülkenin tarihsel kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır (Kuschminder ve Dora, 2009, s.10). Ülkenin coğrafi konumlanışının yanı sıra yaşanan siyasî belirsizlikler ve iç çatışmalar da göçlerin meydana gelmesinde etkili olmuştur. Afganistan'da süregelen çatışma yaygın şekliyle bilinenin aksine 1979 yılında Sovyet işgali ile başlayan son 30 yıllık dönemin oldukça gerisine gitmektedir. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Afganistan coğrafyasında kurulan bütün yönetimler, emirlikler ya da devletler, üzerinde kurulu oldukları topraklardan yeterli geliri elde edememiş, güvenliği sağlayamamış ve sonuçta başarısız olmuşlardır (Aras ve Toktaş, 2008, s.47). Bu durum, Afganistan'ın mülteci/sığınmacı/göçmen üreten ülke konumuna gelmesinin tarihî nedenlerinden sadece biridir. Ülke içi istikrarın rotası siyasi aktörlerin rolleri ve etkin bir siyasal kurumun varlığı ile yakından ilişkilidir.

Kayıtlar Afganların yüzyıllardır İran ve Pakistan'a göç ettiğini göstermektedirler. 1850'li yıllarda, binlerce Hazaralı hane doğal afetler ve diğer krizlerden kaçmak için İran'a göç etmiştir (Marchand vd. 2014, s.29). Afganların İran'a ilk belgelenmiş hareketi 5.000 kadar Hazaralı ailenin İran'a göç etmesi ve Jam ve Bakharz'a yerleştiği 1850'lerde olmuştur (Mousavi'den aktaran Abbasi-Shavazi vd., 2005, s.10). 1880 ve 1903 yılları arasında, bir diğer 15.000 Afgan aile, İran'a, Meşhed'in doğusunda, Türbet Cam alanına yerleşmiştir (Abbasi-Shavazi vd.'den aktaran Marchand vd. 2014, s.29). Emir Abdul Rahman'ın merkezî yönetimi sırasında (1880-1903) yerleşen bu ailelerin yaklaşık 168.000 kişi olduğu kaydedilmiştir (Abbasi-Shavazi vd., 2005, s.10). Afganların İran ve Pakistan yönlü göç hareketlilikleri ülkenin modern tarihi boyunca giderek artmış ve bu ülkeleri Afganların en yoğun yaşadığı coğrafyalar haline dönüştürmüştür. UNHCR'nin 2017 verilerine göre Pakistan'daki mülteci sayısı 1,4 milyon, İran'da ise 979.400'dür. Afgan mültecilerin çoğunluğu Pakistan'da (1.392.600) yaşamaktadır. 951.100'ü de İran'dadır. Almanya'da 104.400 ve Avusturya'da 26.900 dahil olmak üzere toplam 93 ülke Afganistanlı mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. Ancak bunlar resmi rakamlardır. Bunun haricinde kayıt dışı olanların sayısının da dikkate değer olduğu ayrıca belirtilmektedir.

XIX. yüzyılın büyük kısmını kargaşa ve belirsizlik içinde geçiren (Aras ve Toktaş, 2008) Afganistan'ın tarihsel deneyimleri Afgan hareket-

liliğinin itici gücü olmuştur. Afganların İran'a geçici göçü on dokuzuncu yüzyıldan beri ortaya çıkan ekonomik farklılıklarla hareketlenmiştir (Ab-basi-Shavazi vd., 2005, s.10). Binlerce Türkmen XIX. yüzyılda İran'da iş aramış ve İran hükümetinden resmi kabul almıştır (Margesson, 2007, s.13). Bununla birlikte coğrafi yakınlık, etnik-kültürel bağlar gibi faktörler de 1978 öncesi dönemde İran ve Pakistan yönlü göçlerin meydana gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin, Pakistan nüfusunun %20'sini ve Afganistan'ın %30'unu oluşturan Peştunlar, Durand Hattı olarak adlandırılan Pakistan-Afganistan sınırıyla ayrılmıştır. Afganistan ve Pakistan arasında Peştunların sınır ötesi göçü böylelikle bir yaşam tarzı olmuştur.

Benzer şekilde, İran'ın dini çoğunluğu Şii Müslümanlardan olan Afganistan'daki Şii Hazaralar da, dinî bağlar nedeniyle, düzenli olarak İran'a göç ile angaje olmuşlardır (Monsutti'den aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.10). Afganların Pakistan ve İran yönlü hareketlilikleri uzun bir tarihî deneyime sahip olduğundan bu deneyimle birlikte zaman içerisinde oluşan ve yaygınlaşan sosyal ağlar, ilerleyen dönemlerde bu hareketlilikleri hızlandıran ve kolaylaştıran temel mekanizmalardan biri olmuştur.

1978 öncesinde Afganistan'ın kötü ekonomik durumu, daha iyi durumda olan Pakistan ve İran'a doğru göçe neden olmuştur (Kuschminder ve Dora, 2009, s.10). Sanayileşmenin önemsiz kaldığı ve Afgan nüfusunun yetersiz istihdam olanakları ile karşı karşıya geldiği (Castles ve Miller, 2008) 1960 ve 1970'li yıllarda, Afganistan'daki sanayileşme minimal düzeydeydi ve yeni eğitilmiş, büyüyen kentsel nüfus için sınırlı imkânlar vardı. Afganistan ve Pakistan ile İran arasındaki ekonomik farklılıklar, uzun süre Afganların iş bulmak için bu ülkelere göç etmesine yol açmıştır. 1970'lerde yaygın bir kuraklık, büyük ölçekli mahsul kıtlığına, kuzey ve kuzey-batı Afganistan'dan pek çok Afgan'ın İran'a daha fazla göç etmesine neden olmuştur (Monsutti'den Aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.10).

1973 yılında petrol fiyatlarında ani yükselme birçok Afgan göçmen işçiyi Pakistan, İran ve diğer Orta Doğu ülkelerine çekmiştir. Asya ülkelerinden Ortadoğu'ya olan emek göçünün hızlı bir şekilde geliştiği (Castles ve Miller, 2008) petrol fiyatlarındaki artış boyunca, Afganlar, İran ve

Pakistan'a yasal olarak göç etmiş ve ucuz işgücünden faydalandıkları için her iki hükümet tarafından da memnuniyetle karşılanmışlardır. İran'da Afganlar inşaatta, tuğla fabrikalarında ve çiftliklerde çalışmışlar, İranlılardan çok daha düşük ücret almışlardır (Ashrafi ve Moghissi'den aktaran Marchand vd., 2014, s.29).

O zaman, artan uluslararası talep ve yüksek petrol fiyatlarından dolayı İran yabancı işçiye hem ihtiyaç duymuş hem de yabancı işçileri maddi olarak karşılayabilmiştir (Margesson, 2007, s.13). 1973 petrol fiyatı artışından sonra, Basra Körfezi'nin petrol zengini ülkeleri inşaat ve endüstrileşme için Arap ve Asya ülkelerinden yabancı işçi yığınlarını toplamışlardır (Castles ve Miller, 2008, s.186). Çalışmalar ayrıca, Sovyet işgali öncesinde Kuzey Afganistan'dan Pakistan'a kış süresince göç edildiğini, iki ülke arasında meydana gelen mevsimlik göç örnekleriyle de doğrulamıştır (Stigter'dan aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.10). Bu dönemlerde ağırlıklı olarak ekonomik nedenli göçler yaşanmıştır. Bu faktör ilerleyen dönemlerde de Afgan göçünün temel nedenlerinden biri olmaya devam etmekle birlikte, büyük çaplı işgal ve çatışmaların etkisiyle göçlerin hızı artmış, miktarı ve neticeleri çeşitlenmiştir.

1979- 1992 Arası Göç Hareketlilikleri

Afganistan'dan dışa göçün ilk büyük dalgası (Marchand vd., 2014) 1979 yılında başlayıp 1989'da son bulan Sovyet İşgali ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde Afganistan üzerinde yürütülen ideolojik rekabet, bölge ülkelerinin müdahil olduğu etnik gruplaşmaları ve bu grupların kıyasıya çatışmalarını beraberinde getirmiştir (Aras ve Toktaş, 2008, s.47). 1978 yılından bu yana Afganistan kaynaklı uluslararası göç hareketleri başlıca mülteci akınlarını oluşturmaktadır. XX. yüzyılın sonlarındaki en büyük mülteci krizinde de, mültecilerin büyük çoğunluğu yine Pakistan ve İran'a geçmiştir (Kuschminder ve Dora, 2009, s.10). 1981 yılı başında yaklaşık 3,7 milyon mülteci İran ve Pakistan'a kaçmıştır. 1981'de yaklaşık 1,5 milyon Afgan'ın İran'a kaçtığı tahmin edilmektedir. Bu sayı 1990 yılına gelindiğinde 3 milyonun üzerinde artmıştır (Turton and Marsden'dan Aktaran Margesson, 2007, s.13). Bununla birlikte 3,5 milyon kadar kayıtlı ve kayıtsız Afgan'ın hâlâ sürgünde yaşadığı da belirtilmektedir (Margesson,

2007). Dolayısıyla otuz yıldır çatışma ve yerinden edilme Afgan diasporasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaklaşık 2.031.678 olduğu belirtilen (Kuschminder ve Dora, 2009, s.22) Afgan diasporasının ortaya çıkışına neden olan göç dalgalarından biri de bu dönemde gerçekleşen göçleri kapsamaktadır.

1979 tarihli Sovyet müdahalesi sonrasında, 18 milyon nüfusa sahip Afganistan'ın üçte biri ülkeden ayrılmıştır (Castles ve Miller, 2008, s.247). İlk olarak, Pakistan'daki Afgan ailelerin büyük çoğunluğu (%50'nin üzerinde) mülteci krizinin ilk yıllarında (1979-1980) gelmiştir (Margesson, 2007). Bu yıllarda sosyal ağlar, akrabalık bağları, ekonomik bağlantılar onların Pakistan'a geçişini kolaylaştırmada yardımcı olmuştur (Margesson, 2007). Büyük çoğunluğu, Afganistan'a komşu olan Pakistan'a (1990 yılı itibariyle 3,3 milyon) ve İran'a (3,1 milyon kişi) sığınmıştır. Bu sığınmacılar hiçbir şekilde resmi olarak bir ülkeye yerleştirilmemişlerdir. Afganistan'da yaşanan olağanüstü durum, Çin Hindi bölgesi kaynaklı kitlesel mülteci hareketlerinin ardından ortaya çıkmış ve Batılı ülkeler daha fazla mülteci kabul etmek konusunda isteksiz davranmışlardır (Aktaran Castles ve Miller, 2008, s.247). Bu isteksizlik bugün daha fazla hissedilir bir duruma gelmiştir. Ancak mülteciler dün olduğu gibi bugünde Avrupa'ya ulaşmak için çaba sarf etmeye devam etmektedirler.

1990 yılında mülteci akınının zirvesi 6,2 milyon Afgan mülteci ile gerçekleşmiştir. 1990'lardaki kuraklık Afganistan kaynaklı mülteci akınlarının artmasına neden olmuştur. 1979 yılında ilk mülteci çıkışları sırasında, hem Pakistan hem de İran, Müslüman dayanışması afişleri altında mültecileri sıcak bir şekilde karşılamışlardır. İran'da mültecilere kimlik kartları, iş, sağlık hizmetleri ve gıdaya erişmelerine, ücretsiz ilk ve orta eğitime, onların seçtikleri yerlere ücretsiz yerleşmelerine izin verilmiştir. Pakistan, Afgan mültecilere hizmet vermek için Birleşmiş Milletler ile bir anlaşma yapmış ve uluslararası toplumdan da malî destek almıştır (Aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.11). Son 30 yılda Pakistan ve İran Afgan göçmenlerin coğrafi, dinî, sosyal ve kültürel yakınlık nedeniyle ana hedef ülkeleri olmuştur. Afganların daha uzak ülkelere göçü nispeten nadirken, daimi ve dairesel göç bu ülkeler ile Afganistan arasında daha yaygın olmuştur (Marchand vd. 2014, s.57).

Pakistan ve İran siyasî, insanî, dinî ve kültürel nedenlerden dolayı Afgan mültecilerin uzun süreli olarak ülkelerinde kalmalarına sıcak bakmışlardır. Pakistan, Afgan mülteci akınına karşılık olarak, ABD’den askerî, ekonomik ve diplomatik alanlarda önemli yardımlar da almıştır. Öte yandan, dünyada en çok mülteci barındıran ülkelerden biri olmasına rağmen, İran çok az dış yardım almıştır (Castles ve Miller, 2008, s.247).

Sovyet işgali Afganistan’da yalnızca büyük bir göç dalgasının yaşanmasına neden olmamıştır. Sovyet nedenli göçler çoğu Afgan’ı yerlerinden edip, onları zorunlu bir yolculuğa çıkarırken aynı zamanda zor bir yaşam deneyiminin de kapılarını aralamıştır. Göç yolculuğuna katılanlar öngörüsüz bir gelecek ile karşı karşıya gelirken, bu yolculuğa katılmayıp Afganistan’da kalanları da ölüm ile karşı karşıya getirmiştir. 1978 ve 1987 yılları arasında, tahminen 240 günde ortalama 870.000 Afgan öldürülmüştür. Savaş, 1,2 milyon Afgan’ı engelli ve üç milyonu sakat ya da yaralı bırakmıştır. Savaş sırasında yalnızca kara mayınları nedeniyle 25.000 Afgan ölmüştür. Çatışma sırasında beş milyonu aşkın (nüfusunun yaklaşık beşte biri) Pakistan ya da İran’a kaçmış ve iki milyonu ülke içinde yerinden edilmiştir (*The Cost of War*, 2009, s. 8). Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra da göç hareketliliği değişen aktörler ve eksilmeyen çatışmalar, mevcut siyasal ve ekonomik sorunlarla devam etmiştir.

1992-2001 Arası Göç Hareketlilikleri

1992 yılında mücahitlerin zaferi Afganistan’da ikinci dış göç dalgasına neden olmuştur (Marchand vd. 2014, s.30). İdeolojik eğitimini Pakistan medreselerinde alan (Aras ve Toktaş, 2008) çoğunluğu kırsaldan, Peştun kökenli Afgan İslami din adamları ve öğrenciler tarafından oluşturulan (Katzman, 2015) Taliban, ülkenin tamamını kuşatan bir yönetimle İslam’ın radikal yorumuna dayalı bir devlet ve yönetim yapısı tesis etmiştir (Aras ve Toktaş, 2008, s.49).

Taliban’ın yükselişinin neden olduğu göç dalgası, öncelikli olarak büyük çoğunluğunu kadın ve çocukların temsil ettiği, Şîî Müslümanlar, Sihler ve Hindular gibi azınlık gruplarından oluşuyordu. (Wescott’tan aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.22). İkinci dış göç dalgasında özellikle kentli ve eğitilmiş orta sınıf Afganistan’dan İran ve Pakistan’a kaçmıştır. İlk

göçün tersine, Afganlar Pakistan ve İran tarafından artık memnuniyetle karşılanmamışlardır. Afganistan, ayrıca uluslararası toplumun ilgisini de aynı ölçüde çekememiştir (Marchand vd. 2014, s.31). 1996'nın ikinci yarısındaki Taliban saldırısı sırasında yerlerinden edilen Afganlara sınırlarını kapayan Tacikistan, Özbekistan ve Pakistan bu yöntemi uygulayan ülkeler olmuşlardır (*Dünya Mültecilerinin Durumu*, 1997, s.64).

Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra tahminen 1,2 milyon Afgan sadece barış içinde yaşayabilmek umuduyla Pakistan'dan dönmüştür. Ancak milyonlarcası kısa süre içinde kaçmak zorunda kalmıştır (*The Cost of War*, 2009, s.10). 1992-1996 yılları arasında, vatanlarında devam eden çatışmalar ve merkezi hükümetin yokluğuna rağmen, 2,7 milyonun üzerinde Afgan Pakistan ve İran'dan ülkelerine geri dönmüştür (*Dünya Mültecilerinin Durumu*, 1997, s.145). Bununla birlikte, yeni çatışmaların patlak vermesi, Taliban hareketinin iktidara gelmesi, dört yıl süren kuraklık ve savaş sırasında ülke altyapısının tahrip olması çoğu Afgan mültecinin ülkelerine dönüşünü ertelemiştir. 2000 yılı itibariyle, Afganlar dünyanın en büyük mülteci topluluğu olma özelliğini korumuşlardır (Castles ve Miller, 2008, s.247-248). Bu özelliğini ilerleyen yıllarda Suriye'ye bıraksa da yine de Afganlar mülteci listesinden hiç eksilmemiştir.

Mülteci akını 1994–2000 yılları arasında Taliban tarafından ele geçirilen Kabil ve Kandahar'dan başlayan ve tüm ülkede yayılan yeni bir akımla sürmüştür. 1994–2001 yılları arasında İran'a kaç tane Afgan'ın yerleştiği ve orada kalıp kalmadıkları kesin olarak bilinmemektedir (Nakanishi, 2008, s.14). Ülkede iç savaşın sona ermesi ve yönetimin sağlanması nedeniyle yapılan erken olumlu yorumlar bir süre sonra Taliban radikalliği yüzünden yerini ümitsizliğe bırakmıştır (Aras ve Toktaş, 2008, s.49). Artan sayıda Afgan Batı ülkelerine gitmiştir: 1990-2000 yılları arasında, 155.000 Afgan Avrupa Birliği ülkelerine sığınmacı olarak başvuruda bulunmuştur (Castles ve Miller, 2008, s.248). 1996 yılı boyunca süren ve 1997'nin ilk yarısında da devam eden Taliban kuvvetleri ve ülkenin diğer siyasî güçleri arasında süren çatışmalar, ülke içerisinde geniş çaplı yer değiştirme hareketlerine neden olmuştur. Ayrıca birçok köylü evlerinden ayrılmaya zorlanmış ve Kabil'de gruplaşmıştır. Bölgede içsel olarak yerinden edilmiş Afganların sayısı 1997 yılının ortalarında 1,2 milyona ulaşmıştır (*Dünya*

Mültecilerinin Durumu, 1997, s.107).

Afgan mültecilerin memnuniyetle karşılanma dönemi 1989 yılında değişmeye başlamıştır (Kuschminder ve Dora, 2009, s.11). İran'da artan işsizlik ve İran hükümetinin Afgan politikasına yönelik artan şikâyetleri hükümeti, Afganları ülkelerine geri döndürme konusunda bir kampanya başlatmaya yöneltmiştir (Nakanishi, 2008, s.17). İran 1990'ların başından beri mülteciler için dünyanın en önemli sığınağı haline gelmiştir. Büyük sayılardaki Afgan mülteciyi iadesini gerçekleştirmiş; 1997'de de tüm Afgan mültecilerin ülkeyi terk etmek zorunda olduğunu ilan etmiştir. Yine de 2000 yılında 1,5 milyon Afgan mülteci kalmış ve sayıları 2001 yılında Afganistan'ın ABD güdümlü işgali sırasında artmıştır (Castles ve Miller, 2008, s.193). Mülteci sayısı artarken onları kabul eden ülkelerin sayısı azalmaya başlamıştır. Aynı zamanda barındıkları ülkelerde de zaman içerisinde farklı tutumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1990 yılından önce Afrika'da ve dünyanın gelişmekte olan başka bölgelerindeki baskıcı yönetimler, çıkarlarına uygun gördükleri durumlarda, kalabalık mülteci topluluklarına sığınma hakkı tanımada nispeten daha serbest davranmışlardır. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve çoğu düşük gelir düzeyli ülkede çoğulcu siyaset sisteminin uygulanmaya başlamasıyla, mülteci sorununun siyasal önemi artmıştır. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, hem hükümetler, hem de muhalefet partileri seçmen desteğini arttırmak amacıyla milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı duygularını okşamaya, ülkenin yaşadığı sorunların kaynağı olarak mültecilerle diğer yabancıları gösterme eğilimi sergilemeye başlamışlardır (*Dünya Mültecilerinin Durumu*, 1997, s.73). Bu durum göçmenlerin ötekileştirilme hızını arttırmış ve yabancılık hissinin daha yoğun olarak yaşanmasına neden olmuştur.

1990 yılından önce kendi ülkelerine dönen Afganların sayısı azdır. Mücahitler 1992 yılında hükümeti devralmış ve bunun sonucunda yaklaşık 2 milyon mülteci Afganistan'a geri dönmüştür. 1997 yılında tahmini 4 milyon mülteci Pakistan ve İran'dan geri dönmüştür (Stigter'dan aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.12). İran, 1992 yılında Afganistan, İran ve UNHCR arasında üç taraflı bir anlaşma altında ilk geri dönüş programını başlatmıştır. 1992 ve 1995 yılları arasında, 1,3 milyondan fazla Afgan,

gönüllü olarak İran'dan Afganistan'a dönmüştür. Ancak 1994 yılından itibaren baskıcı Taliban rejiminin yükselişiyle İran ve Pakistan'a büyük Afgan hareketleri bir kez daha başlamış ve 2000 yılına kadar devam etmiştir. 1991 ve 2000 yılları arasında, 300.000'den fazla Afgan mülteci Pakistan'a kaçmıştır. İran 1995 yılında, o zamanlar Taliban tarafından yönetilen Afganistan ile olan sınırını kapatmıştır. Ayrıca, Afgan mültecilere sağlık hizmeti ve eğitim sağlamayı durdurmuş ve 190.000 belgesiz Afgan 1998 ve 1999 yılları arasında sınır dışı edilmiştir (Abbasi-Shavazi vd.'den aktaran Marchand vd. 2014, s.30).

Bununla birlikte, eş zamanlı olarak rakip Mücahit gruplar arasındaki çatışmalar geri dönen birçok mülteciyi vazgeçirmiş, yeni mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler yaratmıştır (Kuschminder ve Dora, 2009, s.12). Bu döngü Afganistan tarihinin kalıcı bir unsuru haline dönüşmüştür. Taliban iktidara gelir gelmez, İslam'ın aşırı bir yorumuna ve şeriat kanununa dayalı katı bir kurallar dizisini zorunlu kılmıştır. Kızlar için eğitim kaldırılmış, kadın sağlık çalışanları dışında kadınların çalışması yasaklanmış ve kadınların bir erkek eşlik etmeden, çarşafsız sokağa çıkmalarına da izin verilmemiştir. Savaş, on binlerce kadının dul kalmasına neden olmuş ve çoğu uluslararası kuruluşlardan gelen yardımlara güvenmiş ya da sokaklarda dilenci haline getirilmişlerdir. Kadınların üzerindeki etki, özellikle kentsel alanlarda daha da şiddetli olmuştur. Kabil'de yapılan bir ankette kadınların %81'inin ruhsal durumunda düşüş olduğu, %42'sinin post-travmatik stres bozukluğu ile karşılaştığı ve %21'inin *oldukça sık* ya da çok sık derecesinde intihar düşüncelerinin olduğu belirtilmiştir (*The Cost of War*, 2009, s.11). Taliban yönetimi ile birlikte eve kapanmak ve akrabaları olmayan erkeklerle iletişime girmemek gibi sınırlamalarla karşılaşan Afgan kadınların eğitim hakları ellerinden alınmış; hatta evlerde sürdürülen kapalı eğitim bile fazla bulunarak engellenmiştir. Kadınlara yönelik bu katı politikaya neticesinde sadece kadın değil bebek ölüm oranlarında da artış olmuştur (Aras ve Toktaş, 2008, s.53-54).

2001 Sonrası Göç Hareketlilikleri

2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından yönetilen koalisyon güçleri ile Taliban arasındaki savaş, üçüncü ve en son büyük ölçekli göç

dalgasına neden olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihindeki terörist saldırılar uluslararası toplumun Afganistan'a karşı dikkatin artmasına yol açmıştır (Marchand vd. 2014, s.31). Afganistan, El-Kaide adlı terörist ağının merkezi haline gelmiş, ayrıca, dünyadaki en büyük eroin üretici ülkelerden birisi olmuştur. Bu nedenlerden dolayı, büyük Afgan mülteci diasporası, küresel güvenliği tehdit eden etkenlerden biri olarak görülmeye başlanmıştır. Beklenilenin aksine, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ciddi anlamda mülteci hareketlerine neden olmamıştır. Bunun nedeni kısmen İran ve Pakistan'ın sınırlarını Afgan mültecilere kapatması kısmen de Taliban iktidarının çok kısa bir sürede alaşağı edilmesidir (Castles ve Miller, 2008, s.248). Afganların göç hareketlilikleri niceliksel/niteliksel farklılığa rağmen bu dönemde de devam etmiştir. Ancak bu hareketliliğe karşı tutumlar geçmiş dönemlerden farklı bir düzeyde olmuştur.

Pakistan ve İran'ın mültecilere yaptıkları yardım ve hizmetlerin düzeyinde değişimler meydana gelmiştir. Ev sahibi ülkelerin konumu 2001 yılı sonrası gitgide artarak düşmanca olmuştur (Kuschminder ve Dora, 2009, s.11). Pakistan ve İran hükümetleri kendi ülkelerinde yaşayan Afganların sayısını, onların anavatanlarındaki koşullarına rağmen, giderek artan bir şekilde azaltmayı denemişlerdir. İran, Afganlar için hayat pahalılığını arttırmış ve İranlı işverenlerin Afgan işçilerin işe alımını yasaklayan politikalar uygulamıştır.

Diğer taraftan Pakistan, sınır bölgelerinde barınan binlerce Afgan mülteci kamplarını kapatmıştır. Uluslararası kuruluşlar da Afganlar için destekli gönüllü dönüş programları hazırlamışlardır. Bunların neticesinde çok sayıda Afgan Pakistan ve İran'dan ülkelerine dönmüştür (Marchand vd. 2014, s.31-33). Ancak İran'dan dönenlerin %10-15 civarında olduğu söylenmektedir. Örnek vermek gerekirse Kasım 2001 - Ağustos 2002 dönemleri arasında Pakistan'dan 900.000 mülteci Afganistan'a geri dönerken İran'dan dönenlerin sayısı ancak 100.000 civarında olmuştur (Nakanishi, 2008, s.14).

2001 yılından bu yana Afganistan BMMYK'nın mülteci dönüşünün en büyük hareketliliğine şahit olmuştur (Monsutti'den aktaran Kuschminder ve Dora, 2009, s.14). Pakistan ve İran'daki Afgan mültecilerin sayısı

2001 yılından bu yana sürekli olarak azalmıştır (Kuschminder ve Dora, 2009, s.16). Mart 2002'de, Afgan Geçici Yönetimi ve UNHCR, Afgan mültecilere yönelik bir kitlesel dönüş programı başlatmıştır. Temmuz ayı ile birlikte 1,2 milyonu Pakistan'dan ve 100.000'i İran'dan olmak üzere 1,3 milyondan fazla Afgan ülkeye geri dönmüştür. Afgan mültecilerin beklenmedik şekilde kitlesel olarak ülkeye dönmesi, UNHCR'nin Afganistan'daki olanaklarını ciddi olarak zorlamıştır. Bu nedenlerden dolayı UNHCR, ülkeye geri dönen mülteci ailelere yönelik yardımlarını kesmek zorunda kalmıştır. Afganistan'a milyarlarca dolarlık askeri müdahale konusunda istekli olan Batılı devletler, mültecilerin ülkeye geri dönüşü için gerekli olan fonları tahsis etme konusunda isteksiz davranmışlardır. Ayrıca, Avustralya ve İngiltere ve diğer Batı ülkeleri, Afganistan tam anlamıyla güvenlik ve istikrara kavuşmamasına rağmen sığınmacıları Afganistan'a göndermeye başlamıştır (Castles ve Miller, 2008, s.248-249). Ancak, bu durum Afgan hareketliliğinin son bulmasında kalıcı bir çözüm yolu olamamıştır. Aksine kaçak yollarla yapılan göç hareketliliğinin artmasına neden olmuştur.

2001 yılının sonlarında Taliban'ın devrilmesinden sonra birçok Afgan şiddetin sona ereceği ve yaşamlarının iyileşeceği konusunda yeniden umutlanmışlardır. Ancak 2006 yılında güvenlik durumu hızla kötüleşmiş ve şiddet 2001 yılından bu yana en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Hayat bazı Afganlar için iyileşmiş olsa da nüfusun neredeyse yarısı hâlâ yoksulluk sınırının altında yaşamakta, çatışmalar nedeniyle bir milyon kişinin dörtte birinden fazlası ülke içinde yerinden edilmeye devam etmekte ve yaklaşık üç milyon kişi Pakistan ve İran'da kalmayı sürdürmektedir (*The Cost of War*, 2009, s. 3-4).

Savaşın bireysel deneyimi, zorla çalıştırılma, kaçırılma, güvensizlik, yaygın yoksulluk, siyasi istikrarsızlık, kötü eğitim gibi insan hakları ihlalleri, iyi bir gelecek adına umutları azaltarak dolaşımaları körüklemiştir (*Budapest Process, Afghanistan*, 2013, s.18). Bu nedenlerden dolayı, göç olgusunu ortaya çıkaran temel itici faktörleri azaltan politikalar var olmadıkça, bu olgu pek çok Afgan için tek alternatif olmayı sürdürecektir.

BMMYK tarafından hazırlanan istatistikler, Nisan 2002 itibariyle geri dönenlerin sayısının 370.000 olduğunu göstermektedir. 2003 yılının

ilk yarısında ise geri dönenlerin sayısında ciddi bir azalma olmuş ve dönenlerin sayısı 80.000 ile sınırlı kalmıştır. Bunun üzerine İran hükümeti BMMYK'ya programını hızlandırması konusunda baskı yapmaya başlamıştır (Nakanishi, 2008, s.17). BMMYK'nın desteklediği gönüllü geri dönüş programı kapsamında 2012 yılında toplam 94.000 mülteci Afganistan'a dönmüştür (2012 Global Report, Afghanistan, 2012). Pakistan'dan yaklaşık 79.000, İran'dan 15.000, Hindistan ve Rusya Federasyonu gibi komşu olmayan 86 ülkeden BMMYK yardımıyla 94.000'den daha fazla Afgan gönüllü olarak evine dönmüştür (2012 Global Report, Afghanistan, 2012). 2017 yılında ise 610.000'in üzerinde Afgan, İran ve Pakistan'dan Afganistan'a geri gitmiştir (Global Trends, Forced, 2018). BMMYK'nin temel politikalarından biri, İran'a Kasım 2001 yılından sonra gelenlerin mülteci olarak kabul edilmemesini öngörmektedir. Bu politikanın temelinde yatan mantık, güvenlik ortamı uygun olduğu müddetçe mümkün olduğu kadar fazla Afgan'ın ülkelerine geri dönmesini desteklemektir (Nakanishi, 2008, s.18). Geri dönüş programlarının uygulama alanları ve sayıları çoğaltılsa da geri dönülen anavatandaki mevcut şartlar göz önünde bulundurulmadıkça işlevsel olmayacağı tarihî deneyimlerle kanıtlanmıştır.

Ocak ile Nisan 2009 tarihleri arasında, Afganistan genelinde 14 ilde, Afgan kadın ve erkeklerden rastgele seçilmiş 704 kişi üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre (The Cost of War, 2009) görüşülen her dört kişiden üçü (%76) son otuz yıldaki çatışmalar süresince belli bir noktada evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bir neslin tamamı barış deneyimine hiç sahip olamadan büyümüş ve birçok Afgan geçmişteki ve günümüzdeki çatışmaların psikolojik, ekonomik, sosyal ve fizikî sonuçlarıyla ile başa çıkmak için mücadele etmektedir.

Bireylerin %43'ü sahip olduğu mülklerinin; %25'i arazilerinin tahrip edildiğini; %34'ü soyulduğunu ifade etmişlerdir. %76'sı çatışmalar sırasında evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Göç çoğu Afgan için kritik bir hayatta kalma stratejisidir. Araştırmanın sonuçlarına göre bireylerin %70'i işsizlik ve yoksulluğu çatışmaların başlıca nedeni olarak görmektedir. %48'i Afgan hükümetinin başarısızlığına ve yolsuzluğuna işaret etmiş; %36'sı Taliban'ı; %25'i diğer ülkeleri; %18'i El Kaid'e'yi; %18'i uluslararası güçlerin varlığını; %17'si uluslararası toplumdan

gelen desteğin eksikliğini; %15'i diktatörleri ve %14'ü suç gruplarını çatışmanın itici gücünün başlıca nedeni olarak belirtmişlerdir (*The Cost of War*, 2009, s. 4). Afganlar özelinde "Çoğu Afgan için kritik bir hayatta kalma stratejisi" olarak tanımlanan göç hareketliliği Afganların göç tarihini anlaşılması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

TRANSİT GÖÇÜN COĞRAFYASINDA İSTİKRARLI MÜLTECİLER: TÜRKİYE VE AFGANLAR

Bugün göçmen veren ülkeler ile göçmen alan ülkeler arasında bir kavşak konumunda olan Türkiye'nin uluslararası göç geçmişinde, göç dalgalarının nitel ve nicel özelliklerinde değişen eğilimler görülmektedir (İçduygu, 2015, s. 279). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ülkeye gelen uluslararası göçün neredeyse tümü, eski Osmanlı topraklarından gelen etnik Türk nüfusundan oluşmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşunda, yeni Türk devleti topraklarındaki nüfusu homojenleştirmeyi amaçlayan büyük göç dalgaları damgasını vurmuştur (İçduygu ve Aksel, 2012, s.7).

1923'te Türk ulus devletinin kuruluşu ve buna dayalı olarak gerçekleştirilen politik proje, heterojen Osmanlı nüfusundan bir Türk ve Müslüman ulus oluşturma projesi sonucunda Balkanlar'dan 1,3 milyon Müslüman göçmen ülkeye gelmiş ve yaklaşık 3 milyon gayrimüslim ülkeyi terk etmiştir (İçduygu ve Biehl, 2012, s.3). 1982 tarihli 2641 sayılı yasa ile Türk kökenli Afgan göçmenlerin Türkiye'ye kabulü de bu proje ile gerçekleşen göçler kapsamındadır. Günümüzde, son birkaç yıldır süregelen göç akışı ise, Türkiye tarihi için farklı bir olgudur; önceleri az sayıda gelmeye başlayan, ancak sayıları artık belirgin rakamlara ulaşmış olan düzenli ve düzensiz göçmen işçileri, sığınmacıları ve mültecileri kapsamaktadır (Biehl, 2012, s.76-77). Bu göçmenlerin çoğu için Türkiye Avrupa'ya gidebilmenin klasikleşmiş transit bir yoludur ve bazı göçmenler arzu edilen yaşam şartlarına Avrupa'da ulaşabilme hayali kurarak bu süreci ölüm yolculuğu ile sonlandırabilme ihtimali olan yöntemlere başvurarak gerçekleştirebilmektedirler.

Türkiye'nin komşu ülkelerinde gerçekleşen pek çok uluslararası gelişme de Türkiye'nin göç alan bir ülke haline gelişinde etkili olmuştur (Biehl, 2012, s.77). Avrupa ülkeleri, bu bölgelere coğrafi yakınlığı ve daha

gelişmiş ekonomik ve insanî düzeyleri sebebiyle başlıca çekim alanları haline gelirken, Avrupa'yla sınırı olan Türkiye gibi ülkeler de hem hedef hem de transit ülkeler olarak düzensiz göç akışlarından etkilenmiştir (İçduygu ve Aksel, 2012, s. 7). Örneğin, Türkiye, 1980'lerin başından bu yana önemli bir sığınma ülkesi haline gelmiştir. Bu sığınma hareketleri, Ortadoğu'daki ve komşu ülkelerdeki (özellikle Afganistan, İran, Irak, Bosna ve Kosova) baskıcı rejimlerin ve yabancı işgallerin doğrudan bir sonucudur. Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşü de Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünde artışa neden olmuştur (Biehl, 2012, s.77). Son zamanlarda Türkiye aynı zamanda Afganistan, Bangladeş, Irak, İran ve Pakistan gibi Asya ülkelerinden gelen düzensiz göçmenler için Avrupa Birliği'ne geçiş ülkesi olarak da bilinmeye başlamıştır (Kirişçi, 2003). Komşu ülkelerdeki ekonomik, sosyal ve siyasi karışıklıklar başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı 1980'lerden itibaren Türkiye'ye ve ülke üzerinden gelişmiş batı ülkelerine yönelik eşî benzeri görülmemiş bir göç dalgası ortaya çıkmıştır (İçduygu ve Aksel, 2012, s. 7). Bu durum Türkiye ve Avrupa ülkelerine yönelik göç hareketliliğinin niteliksel ve niceliksel boyutunu ciddi anlamda değiştirmiştir. Bu göçler bugün bazı Avrupa ülkeleri tarafından engellenmeye çalışılan bir olgu haline dönüşmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sırasında binlerce sığınmacı Doğu Avrupa'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki komünist devletlerden Türkiye'ye kaçmıştır. 1980'lerin sonlarında, bu model İran ve Irak'tan hem de diğer gelişmekte olan ülkelere gelmeye başlayan sığınmacı sayıları arttıkça değişmeye başlamıştır (Kirişçi, 2003). Afganistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesi, İran'daki rejim değişikliği; Irak'taki Saddam Hüseyin rejiminin Ortadoğu'da yol açtığı hukukî kargaşa ve savaşlar; Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimin çöküşü gibi olaylar Türkiye'ye ve diğer ülkelere yönelik göçlere yol açmıştır. Bunlarla birlikte artan küreselleşme de Türkiye'deki göçmen nüfusunun artışındaki bir diğer faktör olmuştur (İçduygu, 2015, s.282). Kaynak ülkelerdeki ekonomik ve sosyal yoksunluk, sosyal çatışma ve siyasî çalkantılar gibi faktörlerle birlikte de son yıllardaki insan hareketlilikleri giderek artmıştır (İçduygu ve Aksel, 2012, s.7). Dolayısıyla bu itici faktörler çözüme kavuşmadıkça istenilmeyen hareketliliklerin durma ihtimali de söz konusu olamayacaktır.

Göç tercihini kullananların sayısı giderek artacak ve gayri resmi yollara başvuranların oranları da yükselecektir.

1995 yılında İstanbul ve Ankara'da; 2003 yılında ise İstanbul ve Van'da yapılan mülakatlarda transit göçmenlerin en büyük grubu oluşturduğu tespit edilmiştir. Transit göç, bu dönemlerde Türkiye'deki en yaygın göç tiplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1995 yılındaki mülakatta, İran, Irak, Afganistan ve Afrika ülkelerinden gelen 159 kişiden 135'i Türkiye'yi transit ülke olarak değerlendirmişlerdir (İçduygu ve Aksel, 2012, s.17). 2000 ve 2006 yılları arasında Türkiye'de yaklaşık olarak 500.000 göçmen tutuklanmıştır (*Migration in Turkey*, 2008). 2000-2010 yılları arasında ise Türkiye'de yakalanan toplam 700.000 düzensiz göçmenin 473.000'i potansiyel transit göçmen olarak değerlendirilmiştir. Irak (94.000), Pakistan (66.000), Afganistan (59.000), İran (22.000) ve Bangladeş (17.000) en fazla göçmen gönderen beş ülke olmuştur (İçduygu ve Aksel, 2012, s.22). Düzensiz göçmenlerin sayısı 2015'te 146.485; 2016'da 174.466; 2017'de 175.752 olmuştur (*2017 Göç İstatistik Raporu*, 2017).

Türkiye'de sığınmacılar ve mültecilerin nüfusları, toplam göçmen nüfusunun önemli bir dilimini oluşturmaktadır. 1995-2009 yılları arasında yapılan 70.000 sığınma başvurusunun çoğu İran'dan (yüzde 47) ve Irak'tan (yüzde 40) gelmiştir. Son yıllarda ise bu sayılarda değişiklikler yaşanmıştır. 2000 yılında 3.500'den fazla İranlı ve 1.200'den fazla Iraklı sığınma talebinde bulunurken, 2000'lerin ilk yarısında bu sayılar azalmıştır. 2006 yılında 2.200'den az İranlı ve yaklaşık 500 Iraklı ülkeden sığınma talep etmiştir. 2007 yılında ise özellikle Irak ve bazı Afrika ülkelerinden gelen insanlarda ciddi bir artış görülmüş; 7.500 Iraklı, 2.000 İranlı ve 1.600 Afgan başvuru yapmıştır (İçduygu ve Aksel, 2012, s.27). Avrupa Komisyonu'nun 2018 verilerine göre ise Türkiye'de yaşayan mülteci sayısı 3,9 milyonun üzerindedir. Bu durum, Türkiye'yi dünyadaki en fazla mülteci nüfusunu barındıran ülke haline getirmiştir. Türkiye'de kayıtlı olan 3,9 milyonun üzerindeki mültecilerin çoğunluğunu ise Suriyeliler, Iraklılar, Afganlar, İranlılar ve Somalililer oluşturmaktadır. UNHCR verilerine göre 31 Mayıs 2018 itibarıyla 3,9 milyonun 3,5 milyonu Suriyeli, 169.000'i Afganlı, 142.000'i Iraklı, 36.000'i İranlı, 5.000'i ise Somalililerden oluşmaktadır.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'de 2017 yılında yabancılara verilen ikamet izinlerinde 30.241 kişi ile Afganistan altıncı sırada yer almaktadır. 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenler içinde ise Afganistan 45.259 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır. UNHCR Türkiye istatistiklerine göre 31 Mayıs 2018 itibariyle UNHCR'ye kayıt yaptıran toplam 362.943 kişinin % 47'si Afganlılardan oluşmaktadır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Kars il merkezinde ikamet eden Afgan mülteciler üzerine yapılmış nitel araştırma özelliği taşıyan bu çalışmada, nitel araştırmalarda yaygın kullanıma sahip tekniklerden (Kuş, 2012) biri olan görüşme tekniği uygulanmıştır. Bireylerin yaşamlarındaki rutin ve problematik anları ve anlamları tanımlayan çalışmaları ve çeşitli ampirik materyal setini içeren (Denzin ve Lincoln'den aktaran Kuş, 2012, s.77) nitel araştırmalarda, araştırmacılar insanlarla doğrudan konuşarak ve kendi ortamlarındaki davranış ve hareketlerini görerek yakından bilgi toplarlar (Creswell, 2015, s.45). Verileri yorumlama aşamasında birçok nicel araştırmacı, daha önce geliştirdikleri hipotezleri test ederken nitel araştırmacılar yeni kavramlar yaratma ve kuramsal yorumların inşasını vurgulamakla ilgilenmektedir (Neuman, 2013, s.23). Böylelikle nitel araştırmalar incelenen olguya ilişkin farklı durum tespitlerinin ve yorumlamaların yapılabilme olasılığını arttırmakta ve araştırmacıya yeni kavramsal/kuramsal keşifleri yapma fırsatı tanımaktadır.

Bu çalışmanın Kars özelinde yapılmasının temel olarak iki nedeni bulunmaktadır. Biri Doğu bölgesinde ikamet eden mülteciler üzerine yapılan/yapılacak araştırmalara katkıda bulunmak; bir diğeri ise çalışma alanının araştırmacıya yakın mesafede olmasıdır. Çalışmada kartopu örnekleme ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Kars il merkezinde ikamet eden 35 Afgan ile gerçekleştirilen görüşmeler 2016 Ocak ayı içerisinde tamamlanmıştır. Çalışma öncesinde Kars Valiliği'nde görevli personelle iletişime geçilmiş, bu kişi aracılığıyla ulaşılan Afgan aile yardımıyla da diğer ailelere ulaşma imkânı sağlanmıştır.

İletişime geçilen Afgan ailede Türkçeyi iyi bilen bir Afgan yardımı ile bütün görüşmeler tamamlanmıştır. Görüşmelerin tümü Afgan ailele-

rin kendi evlerinde gerçekleştirilmiştir. Erkek görüşmecilerin çoğunluğu ile Türkçe görüşme yapılmıştır. Kadın görüşmecilerin çoğunluğunun ise Türkçe bilmemelerinden dolayı Afgan tercüman aracılığıyla görüşmeler tamamlanabilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular Türkçe bilmeyenler için tercüman aracılığıyla Farsçaya çevrilmiştir; görüşmecilerin Farsça verdikleri yanıtlar da Türkçeye çevrilip gerekli notlar alınmıştır.

Kuramsal yaklaşım olarak yorumlayıcı bakış açısına; yönemsel olarak nitel ölçümlere dayanan bu çalışmanın araştırma süreci istenilen düzeyde gerçekleşmiş olsa da süreç öncesi ve sonrasında araştırmacının karşılaştığı bazı metodolojik kısıtlıklar da söz konusu olmuştur. Görüşmeciler ile araştırmacının anadillerinin farklı oluşu çalışmanın metodolojik kısıtlıklarından birini oluşturmaktadır. Bir diğer sınırlayıcı durum ise, az sayıda da olsa, bazı katılımcıların görüşmeler esnasında tedirgin oldukları gözlenmiş ve bu durumdan kaynaklı olarak sorulara verdikleri yanıtlar kısa olmuştur. Çalışmanın nitel özellik taşıması araştırma sonuçlarının genellebilirlik özelliğini engellemiştir. Bu durum araştırmanın yapıldığı kentteki mülteci sayısının yeterli örneklem büyüklüğüne sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Aksi takdirde çalışma karma yöntem araştırmasına göre tasarımılanıp nitel ve nicel verilerin bir arada sunulacağı daha zengin bir veri olanağı sağlanabilirdi.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

17 kadın ve 18 erkekte oluşan görüşmecilerden 21 kişi Hazara, 12 kişi Tacik, 1 kişi Özbek ve 1 kişi Arap kökenlidir. 14 kişi 18-24; 9 kişi 25-31; 5 kişi 32-38; 3 kişi 39-45; 4 kişi 46-... üstü yaş grubuna dahildir. Mültecilerden 14 kişi son bir yıl içerisinde Türkiye'ye, Kars'a, gelmiştir. 21 kişi ise yaklaşık üç buçuk yıldır Türkiye'de, Kars'ta, ikamet etmektedir. Erkek görüşmecilerin çoğu çalışma hayatında yer almaktadır. Bir kişi oto yıkamacılık, iki kişi terziilik yapmakta, diğerleri ise hamal olarak ya da inşaat işlerinde çalışmaktadır. Kadınlardan bir kişi terziilik, bir kişi bakıcılık yapmakta diğerleri ise çalışmamaktadırlar. Mültecilerin büyük çoğunluğu düşük ücretli olarak istihdam edilmektedir. Son bir yıl içinde gelen göçmenlerin çoğu Türkçe bilmemektedir. Diğer grupta ise çok az sayıda kadın göçmen Türkçeyi kısmen anlayıp konuşmakta, çoğunluğu ise Türkçeyi

hiç bilmemektedir. Erkek göçmenlerin birçoğu aktif iş yaşamının olmasının etkisi ile Türkçeyi bilmekte ancak konuşma açısından yine de güçlük çekmektedirler. Bu nedenle, göçmenler ile yapılan görüşmelerin tümünde Türkçeyi iyi bilen bir Afgan erkek mülteci tercüme konusunda çalışmanın başından sonuna kadar katkıda bulunmuştur. Görüşmelerin tümü mültecilerin evlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde bütün göçmenlere araştırmanın içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

Mültecilerden 10 kişi Sovyet işgali; 14 kişi yoksulluk ve işsizlik nedeni ile İran'a ve sonrasında Türkiye'ye; 7 kişi yoksulluk ve işsizlik; 4 kişi ise Taliban baskısı nedeniyle Afganistan'dan Van'a göç etmiştir. Göçmenlerin tümü kaçak yollarla Van üzerinden Türkiye'ye giriş yapmış, Van'dan Ankara'ya geçip BMMYK'ya sığınmacı başvurusunda bulunmuşlardır. BMMYK tarafından kendilerine *Sığınmacı Belgesi* verilmiştir. Bu belgede "sığınma başvurusu BMMYK ofisi tarafından incelenmekte olan bir sığınmacı" ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Kars Valiliği tarafından göçmenlere statülerinin "Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi" olarak tanımlandıkları bir kimlik düzenlenmiştir.

Görüşmeler esnasında ve görüşmelerin tamamlanma sürecinden sonra ortaya çıkan bilgiler çerçevesinde çalışma bulguları göç nedenleri, göç öncesi ve sonrası durum olarak üç genel kategoride toplanmıştır. Görüşmecilerin sorulara verdikleri yanıtlar etrafında şekillenen bu bulgular olduğu gibi aktarılmıştır. Çünkü neredeyse her bir görüşmede ayrı bir deneyim ile karşılaşmış, duygu ve düşüncelerin içtenlikle aktarıldığına şahit olunmuş, bu nedenlerden ötürü görüşmelerdeki ifadeleri belli işlemlere tâbi tutup ayıklamak yerine doğrudan aktarım ile ortaya çıkan bilgilerin diğer araştırmalar ve araştırmacılar için daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Mültecilerin görüşmelerde dile getirdikleri ifadeleri hiçbir değişikliğe uğratmadan doğrudan sunulması ve bu çerçevede genel bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür.

GÖÇ NEDENLERİ

Görüşmecilerin yanıtları çerçevesinde göç nedenleri genel olarak Sovyet işgali, Taliban baskısı ve ekonomik olarak sınıflandırılabilir. Göç deneyimlerine bakıldığında mültecilerin çoğunluğu en az bir kere İran'a göç

etmiştir. Bunların çoğu Hazaralı ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerin bazıları Afganistan ve İran arasındaki göç deneyimini birkaç kez tekrarlamak zorunda kalmışlardır. Çok az bir kısmı ise, Tacik kökenli ve son bir yıl içinde Afganistan'dan Türkiye'ye gelenlerden oluşmaktadır. Son bir yıl içinde Türkiye'ye gelen grubun aktardıkları ve deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda iki durum ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri Afgan göçmenlerin sosyal ağlar yardımıyla elde ettikleri bilgiler neticesinde İran ya da başka bir ülkeye göç etmeden doğrudan Türkiye tercihini kullanmaları; bir diğeri ise Afganistan'a yönelik yapıldığı söylenen iyileştirme programlarının, demokratik atılımların ve insan hakları reformlarının işlevselliğinin tartışmalı hale geldiğidir. Bu noktadaki öngörülerimizden biri doğrudan Türkiye'ye yönelen Afgan hareketliliğinin ilerleyen dönemlerde hızla artabileceği; bir diğeri ise Afganistan'da beklenen kalıcı değişimin ortaya çıkmasını engelleyen ciddi sorunların hâlâ var olduğu gerçeğidir.

Göç nedenlerine ilişkin verilen yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

(...)Sovyet işgalinde ailece İran'a göç ettik. Afganistan'da kalsaydık biz de ölürdük. Afganistan'da bir erkeğin dışarı çıkıp geri dönmediği gibi durumlar çok olurdu. Kaçınılır, tehdit edilir ya da öldürülürdü. Hazaralılar için Afganistan'da yaşamak daha zordur, göç etmek zorunda kalıyorsunuz... Taliban baskısıyla Afganistan'dan İran'a göç etmek zorunda kalmıştık. Kaçak yollarla İran'a geçtik. 10-15 gün arası sürdü yolculuğumuz. İran'da çok dışlanıyorduk, İran'da komşularımız bile aşağılıyordu bizi "pis Afganlar" diyorlardı... Yorulduk, Türkiye'ye geldik. Bizden önce gelen tanıdıklarımız vardı, Türkiye daha rahat dediler... Burası Müslüman ülke burada kalmak isteriz ama vatandaşlık alamazsak Avrupa'ya gideriz, yoksa burada kalmanın bir anlamı kalmaz(...)

Aras ve Toktaş'a göre (2008), ulusal bir *Afgan üst kimliğinin inşası* meselesi Afganistan'ın tartışmalı konuları arasında yer almaktadır. Bonn Anlaşması ve takip eden süreçlerde ortaya çıkan kurumlar Afgan kimliğinin nüvelerine işaret etse de henüz net bir ulusal kimlikten söz etmek mümkün değildir. Afganistan'daki her bir etnik grup, üst kimliği belirleyen grup olmak için birbirleriyle rekabet etmektedirler. Peştunlar kendilerinin ön planda olacağı güçlü bir merkezi devlet, Tacikler merkezi yönetimde söz sahibi olma ve Hazaralar ve Özbekler ise kimliklerinin tanınmasını ve bölgesel yönetim talep etmişlerdir (s.55). Dolayısıyla işlevsel bir siyaset kurumunun ne kadar önemli olduğu gerçeği bir kez daha kendini Afganistan özelinde doğrulamaktadır. Siyasi yapıdaki bu noksanlık ekonomiden,

hukuktan sosyal ve kültürel yaşama kadar toplumsal yapı içinde yer alan her bir kurumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir.

Göç nedenlerine ilişkin verilen yanıtlardan bir kısmı da şu şekildedir:

Ben (kadın görüşmeci) eşimle birlikte Kabil’de terzilik yapıyordum. Taliban taraftarları dükkânımıza kâğıt yapıştırmışlardı, 24 saatte buradan gidin yoksa sizi öldürürüz diye yazmışlardı. Afganların çoğu yoksulluktan göç eder. Bizde bu yüzden İran’a göç ettik. Ama İran’da kaçaktık, çoğu Afgan gibi. Her yıl ev değiştirir. İran polisinden kaçır. Hep korkuyla yaşadık(...) İş için İran’a göç ettik. Kaçak olduğumuz için tehdit çoktu. Yakalandığımızda rüşvet isterlerdi, veremezdik, dayak yerdik. Korkudan Türkiye’ye geldik. Türkiye’ye daha önce gelen tanıdıklarımız, İran’dan farklı olduğunu söylediler. İran’da kimliğimiz yok, vatandaşlığımız yok, çalışma iznimiz yok, ayrımcılık çok, sömürülüyorduk. Paramızı alamıyorduk. İranlılardan daha fazla çalışıp daha az alıyorduk(...)

GÖÇ ÖNCESİ DURUM (AFGANİSTAN VE İRAN): ÖTEKİLEŞTİRİLME, EMEK SÖMÜRÜSÜ, KORKU, YOKSULLUK VE UMUTSUZLUK

Mültecilerin çoğunun ilk göç deneyimini yaşadıkları İran’da Afganlara karşı olan tutumların zaman içerisinde radikal bir değişim geçirmesinin ve İran’ın Afganlar için yaşanılması güç bir coğrafyaya dönüşmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Nakanishi, Tahran’da UNESCO ile yaptığı çalışmalar sonunda tespit ettiği Afganların farklı statülerdeki durumunu şu şekilde açıklamaktadır:

(...)İran’daki Afganların 3 farklı yasal statüde bulduklarını gördüm Bunlardan ilki “Mavi Kart” sahipleri ki bu statü 1992’den önce gelmiş olanlara veriliyor. Bu kişilerin oturma, eğitim ve sağlık gibi devlet hizmetlerinden faydalanma hakları vardır. Belirli sektörlerde çalışmalarına izin veriliyor (genellikle düşük maaşlı, tehlikeli işler). 2. grup Afganlar, 1992–1994 arasında gelenlerdir. Bunlara 1994 sonunda geçici kartlar verilmiştir. Kartlar geçerliliğini 1996’da kaybetmiş olsa da çoğunlukla yine de uzatılıyor. Bu kart sahiplerinin çoğu İran’da kalmaya devam etmişlerdir. 3. kategori ise 1996’dan sonra kısa süreli izinle gelenler ve bunlara verilen herhangi bir belge yok. 1996’dan sonra İran’a gelen Afganların çok az bir kısmı yasal izin alabilmiştir(...) (Nakanishi, 2008, s.16).

Mültecilerin göç öncesi durumlarına ilişkin verdiği yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

İran’da erkeklerimiz kaçak çalışırdı. Biz (kadınlar) evden dışarı çıkamazdık (İran’da). Niye Türkiye’ye geldik? Yorulduk çünkü. Korkuyla yaşamaktan bıkmıştık. İran’da bir Afgansanız, bir de parasız Afgansanız çok zordur. Çünkü İran’da paranız varsa, kim olduğunuz önemli değil. Ama

hem parasız hem Afgansanız, yolda bile yürüyemezsiniz. İran'da kaçtık. Sigorta yok, güvence yok, karnımız doyuyordu o kadar. Hastane paralı, kimlik paralı, okul paralı... Çocukları okula gönderemiyorduk. Ben beş yıl dayanabildim ve Türkiye'ye geldim. İran'da Afganların sayıları arttıkça, davranışlar çok değişti. Başlarda böyle değildi. Sonradan böyle oldu(...)

Yukarıda sözü edilen yanıtlar çerçevesinde dikkat çeken önemli bir husus da mülteci nüfusunun artışı ile yerli nüfusun dışlayıcı eylemleri arasındaki paralelliktir. Afganların İran'a ilk göç hareketlilikleri ile ilerleyen yıllardaki artan hareketlilikleri Afganların İran'daki gündelik yaşamlarından yeni göç hareketliliklerine kadar pek çok durumunu etkilemiştir. Afganların İran özelinde yaşadıkları deneyimlere baktığımızda İran'da artan ötekileştirilme durumu Afganları yeniden göç etmeye zorlamıştır. Bununla birlikte işsizlik, emek sömürüsü, maddi imkansızlıklar ve sosyal yaşamdaki diğer zorluklar İran'dan Türkiye'ye yönelik Afgan göçlerini hızlandırmıştır. Göç yolculuklarında harcanan paralar ve başvuru yöntemlerine ilişkin verdikleri ifadelerden bazıları ise şu şekildedir:

İran'dan Türkiye'ye İran'daki kaçakçılar ile geldik. Üç gün sürdü yolculuk. Yolculukları gece yapıyorduk. Kişi başına 900 dolar para verdik Türkiye'ye gelirken. Bu parayı Afganistan'dan İran'a gelirken daha fazla ödüyorduk. 14 saat yürüdük. Dağda taşa yattık. Bir yerden sonra pikap arabalara bindiriyorlar, parça parça getiriyorlardı bizi. Türkiye sınırına gelince buradan da Türkiye'deki başka kaçakçılar bizi aldı.

İran'a göç eden Afganların sayısı ve göçleri arttıkça İran toplumunda ötekileştirmenin arttığı, Afganların istenilmeyen misafirler oldukları ve zaman geçtikçe geri gönderilmelerine yönelik çabaların da güçlendiği görülmektedir. Bu durum Türkiye açısından kritik bir değere sahiptir. Çünkü Afganların bir kısmı İran seçeneğini tamamen devre dışı bırakıp artık doğrudan Türkiye yolunu tercih etmeye başlamışlardır. Bu hareketlilikler ilerleyen zamanlarda hem İran'daki Afganların hem de Afganistan'daki Afganların Türkiye'ye yönelik göç hareketliliklerinin çoğalacağına işaret etmektedir. Bu durumu örneklendiren açıklamalara aşağıdaki yanıtlarda da karşılaşılmaktadır.

Ben İran'da hamallık yaptım, inşaatlarda çalıştım, çok sömürülüyorduk. Üstüne dayak yerdik. Ben bir kere, günde üç kere dayak yedim hem İranlıdan hem İran polisinden. İran'da hayat çok zordu. Hapse atılıyor orada zorla çalıştırılıyorduk. Bıkmıştık artık, hep tehdit, baskı, korku, aşağılanma... Çok zordu. İran'da patronumu şikâyet ettim, ağzımı burnumu kırdılar. Polis bile sen Afgan'sın dedi. Ailem Sovyet işgalinden sonra İran'a göç etti. Ben

28 yıl İran'da kaldım. Başlarda iyiydi sonra değişti. Geri dönmemiz için baskılar başladı. İran'da fırında sıra bekleyen bir Afgan 6 tane ekmek istedi. Fırıncı eline vurup çık sıradan önce İranlılara vereceğim dedi. İran'da bir fırıncı dükkânının kapısında Afganlara ekmek yok yazıtı vardı. En az yedi sekiz kere evimizi taşıdık İran'da(...)

GÖÇ SONRASI DURUM (TÜRKİYE): EMEK SÖMÜRÜSÜ, YOKSULLUK VE UMUT

Afganların çoğu için Türkiye transit bir ülke özelliği taşımaktadır. Türkiye'ye yönelik öncelikli talepleri/beklentileri vatandaşlık elde etmektir. Ancak, bu taleplerine karşılık bulup bulamayacakları oldukça muğlak görünmektedir. Dolayısıyla, bu taleplerin karşılanmaması durumunda Afganlar diğer taleplerine, Avrupa'ya göç etmeye yönelik isteklerini gerçekleştirmeye yöneleceklerdir. Bir kısmı ise, zaten Avrupa'ya geçişin yollarını/maddi koşullarını sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de kalış süreleri içinde göç masraflarını biriktirmeye çalışacaklardır. Göç yöntemlerinde de yine birçoğunun tercihi paradoksal bir süreçte olacaktır. Çoğunun birden fazla ve kaçak yollarla, zor koşullar altında gerçekleşen cesur göç deneyimleri bulunmaktadır. Bu tecrübeler mültecilerin yeni/tehlakeli bir göç yolculuğuna yönelmelerini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel öngörüsü ise Afganlar özelinde istikrarlı bir niteliğe bürünen bu hareketliliğin arzu edilen yaşam koşullarına ya da Avrupa'ya ulaşılan kadar devam edeceğidir.

Mültecilerin Türkiye deneyimlerine ilişkin yanıtları da şu şekildedir:

Bizi ilk Sarıkamış'a gönderdiler. Orada 8 ay kaldık. İş sıkıntısından merkeze (Kars'a) geldik. Kars'a ilk geldiğimizde bana da kızıma da valilik 200 lira verdi. Elektriklerimiz yoktu, kızımın işyerinde patronu para toplayıp yaptılar elektriği. Ankara'da BMMYK'ya başvuruda bulunurken, bize Türkiye'de beş tane şehir ismi söylediler, bunlardan birini seçebilirsiniz dediler. Bu illerin hepsi doğu ve güneydoğuydu. Biz de çevredeki insanlara danıştık, hangi il daha iyi diye. Onlar da Kars, diğer illere göre daha iyidir dedikleri için bizde Kars'ı seçtik. Burada polis iyi, millet iyi. Türkiye İran'dan daha iyidir. İnsanlar bizi aşağılamıyor. Türkiye'de kimliklerimiz ücretsiz, hastane ücretsiz. Kars'taki insanlar iyiler. Bizi dışlamıyorlar.

Afgan mülteciler özelinde yanıtlanması gereken tartışmalı konulardan biri de Türkiye vatandaşlığı konusundaki açıklamalarıdır. Bu konuda Afganların bir kısmı Türkiye vatandaşlığı konusunda oldukça isteklidirler.

Bu grupta yer alanlar istikrar kazanmış göç deneyimlerinden bıkmış, Türkiye’de yaşamaktan memnuniyet duyan ancak kayıt dışı çalışma hayatı, ucuz emek kaynağı ve geçim sıkıntısı gibi şartların yarattığı olumsuz yaşam tecrübelerinden şikâyetçi olan gruptur. Diğer grup Avrupa hayali daha baskın olan gruptur. Bu grupta yer alanlar ise Avrupa’daki şartların Türkiye’ye kıyasla daha iyi olduğunu düşünen ve özellikle kendi ailelerinden bir ya da birkaç kişinin Avrupa’da bulunması sebebiyle oradaki şartlardan haberdar olduklarını söyleyen gruptur.

Afganlar özelinde yerleşiklik mi göçebelik mi? sorusunun yanıtı, Türkiye özelinde, Türk vatandaşlığına sahip olma/ma ile yakından ilişkilidir. Vatandaşlığa sahip olma bazı Afganlar için istikrar kazanmış göç deneyimlerinin son bulması bağlamında oldukça önemlidir. Bu nedenle yerleşikliğe yakınlaştıran ya da göçebelikten uzaklaştıran etmenler arasında vatandaşlık olgusunun kritik bir yeri bulunmaktadır. Mültecilerin göçebeliklerini ortaya çıkaran ya da hızlandıran faktörler onları yerleşikliğe teşvik etmekte, yerleşik olmalarının önündeki engeller ise onları yeniden göçebelğe zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda mülteciler için vatandaşlık talepleri esasında yerleşik olma talebidir. Yerleşik olma durumları da göçebeliklerini ortadan kaldırmakla birlikte beraberinde getireceği yasal statü ile onların kalıcılığına katkıda bulunacaktır. Afganlar için kalıcı olma durumu kayıt dışı çalışma ve emek sömürüsü ile karşı karşıya kalmanın da ortadan kalkacağı bir duruma işaret etmektedir.

Yukarıda ifade edilen durumlarla birlikte, diğer bir tespit ise yerleşikliğe ulaşamamanın mültecilerin hareketliliklerinin devamlılığına neden olacağıdır. Dolayısıyla hedef ülke tercihlerinin değişkenliği de sürecektir. Katılımcıların görüşmeler esnasında verdikleri yanıtlar, birçoğunun göç etme eyleminin sıklığı ve tehlikeli göç yolculukları ile birlikte varış noktalarında karşı karşıya kaldıkları emek sömürüsü ve kayıt dışı çalışmadan da bıktıklarını göstermektedir. Afganların bir kısmı için güvenceli bir iş yaşamına sahip olmak ve çalışmalarının karşılığını almak öncelikli tercihleridir. Bu konudaki görüşlerden bazıları şu şekildedir:

İran’da da uzun yıllar kaldık. Vatandaşlık alamadık, yasal hiçbir hak alamadık. Türkiye’de de alamazsak buradan da gideriz. Avrupa’ya gideriz. Türkiye’de İran’dakinden kat kat iyi durumdayız. Çocuklarımız okula gidiyor, para ödemiyoruz. Kimliklerimizden para almıyorlar. İnsanları iyi,

polis iyi... Korku yok, dayak yok, hapis yok. Geri gönderilme korkusu yok. Çalışmamıza izin veriyorlar. Türkiye'ye minnettarız. Türkiye İran'a göre daha iyi tabi ama burada da sorunlarımız var. Geçim sorunumuz var, karnımız zor doyuyor. Türkiye'de yakalanma korkumuz yok. Aşağılanma yok. Ama burada da güvencesiz çalışıyoruz. Sigortamız yok. Hak ettiğimizi alamıyoruz. Karın tokluğuna çalışıyoruz. Sadece Kars'ta kalabiliriz. İstanbul'a gidemezsiniz. Türkiye'nin bize vatandaşlık vermesini bekliyoruz. Alamazsak Avrupa'ya gideriz.

SONUÇ

Göçün sorunsal alanlar yaratabilme potansiyeli de fırsat alanlarını genişletme olanakları da her zaman mümkündür. Yer değiştirme hareketliliği göç eden bireye yeni fırsatların kapılarını açabilir, dikey yönlü toplumsal hareketliliği hızlandırabilir, üçüncü kuşak göçmenlerin profesyonel meslek sahibi olmalarının aracı olabilir ya da nitelikli işgücü akışını hızlandıran zengin bir kaynak da yaratabilir. Ancak göç, bazen bireyi insanlık dramının sahnelendiği trajik bir oyunun baş kahramanı da yapabilir ya da katı politik uygulamaların çoğalmasına, düşmanca tavırların ortaya çıkmasına ve ötekileştirmenin haklılaştırılmasına neden olabilir. Bugün bir tarafta *göç çağının kalıcılığı* diğer tarafta *göçü kontrol etmeye yönelik güçlü eğilimler* gerçeği karşısında giderek artan bir insani yoksullaşma ile karşı karşıya bulunmaktadır. Göçü kontrol etmeye yönelik kurulan hevesli ortaklıklar, göç kaynaklarına/göçün kaynak ülkelerine yönelik kalıcı çözümler üretil-medikçe işlevsiz kalacağı açıktır.

Bu çalışma sonucunda elde edilen en dikkate değer sonuçlardan biri yoksullukla mücadele eden ve alternatif arayışları içerisinde tek/zorunlu tercihi göç olan Afgan mültecilerin göç edilen coğrafyalardaki mevcut yaşamlarının olumlu yönde ciddi bir değişim geçirmediğidir. Türkiye, mülteciler açısından İran ya da Afganistan'a kıyasla daha iyi bir manzara sunsa da burada da eksiklikler mevcuttur. Mültecilerin, sığınmacıların ve göçmenlerin kaynak ülkeleri ile hedef ülkeleri uzun yıllardır benzer profillere sahiptir. Kaynak ülkelerin başında gelen Afganistan için de durum uzun zamandır benzerliğini korumakta; göç bu ülke insanları için tek alternatif olma özelliğini korumaktadır. Temel sorun, söylemsel zenginliğine karşılık eylemsel yoksulluk gerçeğidir. *Açık sınırlar fikri* inandırıcılığını çoktan yitirmiştir, yerini kapanan/kapatılmaya çalışılan sınırlar gerçeğini getirmiştir.

Mültecilerin göç etme nedenlerine ilişkin çözüm odaklı politikalar bu göçmenlerin göç etmelerini engelleyen politikalar kadar gündeme gelmemektedir. Oysa, bu çözüme ulaşılmadıkça göç engellenemeyecek, mülteciler/sığınmacılar/göçmenler daha iyi bir yaşam elde etmek uğruna ölüm ile karşı karşıya gelmekten vazgeçemeyeceklerdir.

Türkiye mülteciler konusunda pek çok Avrupa ülkesine kıyasla rasyonel kaygılar yerine daha insanî olarak politikalar üretmeye çalışmaktadır. Ancak günümüz dünyasının göç gerçekliği karşısında uluslararası işbirliği olmaksızın ülkelerin tek başına göçün sorunsal alanları ile baş edebilme olasılığı oldukça düşüktür. Afgan mültecilerin uzun yıllara dayanan göçlerinin nedenlerine çözüm bulmak ve neticeleri karşısında olumlu yönde yol alabilmek için yine uluslararası işbirliğine ve küresel sorumluluk çağrısına ihtiyaç duyulacaktır.

KAYNAKÇA

2012 Global Report, Afghanistan. (2012). *UNHCR*. Erişim adresi:

<http://www.unhcr.org/51b1d63e0.html>

2015 İnsani Gelişme Raporu. (2015). *UNDP*. Erişim adresi: <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2015%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20%C3%96zeti%20V5.pdf>

2017 Göç İstatistik Raporu. (2017). *Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü*. Ankara.

Abbasi-Shavaz M. J.; Glazebrook, D.; Jamshidiha, G.; Mahmoudian H. and Sadeghi R. (2005). *Return To Afghanistan? A Study of Afghans Living in Mashhad, Islamic Republic of Iran*, Erişim adresi: <http://www.unhcr.org/434f69e92.pdf>

Afghanistan Situation: Operational Update. (2006). *UNHCR*. Erişim adresi: <http://www.unhcr.org/451a47ec2.pdf>

Aras, B. ve Toktaş, Ş. (2008). *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*, SETA Yayınları II, Erişim adresi: <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/24626.pdf>

Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım, Türkiye. (2018). *Avrupa Komisyonu*. Erişim adresi: http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/turkey_syrian_crisis_tr.pdf

Biehl K. (2012). Örnek Vaka Analizi: İstanbul, İçduygu A. (Der), *Kentler ve Göç Türkiye, İtalya, İspanya, içinde* (s.73-112). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Budapest Process, Afghanistan Migration Country Report. (2013). *International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)*.

Erişim adresi: <http://www.budapestprocess.org/component/attachments/download/>

Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (2.Baskı), (Ed.) Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Dünya Mültecilerinin Durumu, Bir İnsanlık Sorunu. (1997). *BMMYK*. Çev. Yeşim Boyacılar, Volkan Çıdam, Çağlayan Orhaner, Nihal Yetkin, Elif Gündoğdu, Simten Coşar, BMMYK Türkiye Temsilciliği.

Global Trends, Forced Displacement in 2017. (2018). UNHCR. Erişim adresi: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5b27be547/unhcr-global-trends-2017.html>

İçduygu, Ahmet ve Aksel Damla B. (2012). *Türkiye’de Düzensiz Göç*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Erişim adresi: [http://www.turkey.iom.int/documents/Irregular Migration/irregular_migration_turkce.pdf](http://www.turkey.iom.int/documents/Irregular%20Migration/irregular_migration_turkce.pdf)

İçduygu, A. (2015). Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde “Transit Göç”, Erdoğan M.M., Ayhan Kaya A. (Der), *Türkiye’nin Göç Tarihi 14.Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* içinde (s.279-294). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A. ve Biehl K. (2012). Türkiye’ye yönelik Göçün Değişen Yörüngesi, İçduygu A. (Der), *Kentler ve Göç Türkiye, İtalya, İspanya* içinde (s.9-72). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Katzman, K. (2015). *Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy, Congressional Research Service Report*, Erişim adresi: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30588.pdf>

Kirişçi, K. (2003). *Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration*. Migration Information Source.

Erişim adresi: <http://www.migrationinformation.org/Profiles/print.cfm?ID=176>

Kuschminder, K. and Dora, M. (2009). *Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects*. Erişim adresi: http://mgsog.merit.unu.edu/publication/external_policy_reports/2009_Afghanistan_Country_Paper.pdf

Kuş, E. (2012) *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?*, (4.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Marchand, K. et al. (2014). *Afghanistan Migration Profile*, Prepared for the International Organization for Migration (IOM) Erişim adresi: www.merit.unu.edu/publications/uploads/1442239958.pdf

Margesson, R. (2007). *Afghan Refugees: Current Status and Future Prospects, Congressional Research Service Report*. Erişim adresi: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33851.pdf>

Migration in Turkey: A Country Profile 2008. (2008). *IOM* Erişim adresi: http://www.turkey.iom.int/documents/migration_profile_turkey.Pdf?entryId=10260

Nakanishi, H. (2008). *Göç Halindeki Nüfusun Güvenliği, İran'daki Afganlardan Türkiye'deki Türkmenlere, Bir Konu İncelemesi, Sorunlu Bölgelerde Göç*. (Nakanishi, Hisae; Sirkeci, İbrahim; Cabbarlı, Hatem) Global Strateji Enstitüsü, Yayın No:9. (s.13-26) Erişim adresi: http://www.migrationletters.com/sirkeci/Nakanishi_Sirkeci_Cabbarli_2008_migration_conflict_zones_GLOBAL.pdf

Migration Policy Debates. (2015). *OECD*. Erişim adresi: <http://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf>

Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (6.Basım) I.Cilt, (Çev. Sedef Özge), Ankara: Yayınodası.

Returns to Afghanistan in 2017. (2017). *UNHCR*. Erişim adresi: https://www.iom.int/sites/default/files/press_release/file/joint_returnee_report_iom_unhcr_final.pdf

The Cost of War. Afghanistan Experiences of Conflict, 1978-2009. (2009). *OXFAM*. Erişim adresi: <http://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/afghanistan-the-cost-ofwar.pdf>

Toksöz, G.; Erdoğan, S.; Kaşka, S. (2012), *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Erişim adresi: http://www.turkey.iom.int/documents/Labour/IOM_irregular_labour_migration_tr_06062013.pdf

World at War, Global Trends Forced Displacement in 2014. (2015). *UNHCR*. Erişim adresi: <http://unhcr.org/556725e69.html>

Ek-1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.

1) Göç Deneyiminin Başlangıcı: İlk göç etme tarihi ve nedenleri. Nereye ve kimlerle göç edildi? Göç edilen yerin tercih nedeni? Nasıl göç edildi? Ne kadar kaldı? Statüleri? Karşılaşılan en büyük sorun ve sıkıntılar nelerdi? Anavatan hakkındaki duygu ve düşünceler? Çocukların mevcut durumları?

2) Türkiye'deki Deneyimler: Geliş tarihi ve süreci? Tercih nedeni? Nasıl göç edildi? Kars'a yerleşme tercihi nasıl oldu? Göç güzergahı? Göç maliyeti? İlk olarak nereye gidildi? Statüleri? Resmi işlemler yapıldı mı? Neler yaşandı? Çocukların mevcut durumları? Sorunlar ve sıkıntılar oldu mu? Türkiye'de yaşama fikri?

3) Göç Öncesi ve Sonrası Durum: Farklılıklar var mı? Türkiye ile karşılaştırma (birden fazla göç deneyimi yaşayanların). Beklentiler karşılandı mı? Mevcut durumdan memnuniyet düzeyi? Geleceğe yönelik düşünceler? Planlananlar? Tekrar göç etme ihtimali? Anavatan'a geri dönme? Avrupa'ya göç etme isteği?

4) Kars Deneyimi: Sosyal ilişkiler. Çalışma olanakları. İş deneyimi. Geçimlerini nasıl sağlıyorlar? Gelir ve giderler? Sosyal Yardımlar. Memnuniyet. Sorunlar. Beklentilerin karşılanması. Kalma isteği.

5) Gelecek İle İlgili Düşünceler: Yeniden göç etme? (Nedenlerle birlikte) Kalma isteği? (Nedenlerle birlikte).